

חנוכת המשכן במזבח

מבוא

פסוקי שיא מתוארים בפרשתנו:

"וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל אֱהֱלֵ מוֹעֵד וַיִּצְאוּ וַיִּבְרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֵל כָּל הָעָם: וַתִּצָּא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (ויקרא ט', כ"ג-כ"ד).

שבעת ימי המילואים הסתיימו - בהם חנך משה את אהרון ובניו ואת כלי המשכן, קרבנות יום השמיני כבר הוקרבו, והנה יוצאת האש מלפני ה', ואוכלת על המזבח את העלה ואת החלבים. עיון זה יתמקד בטיבה של חנוכת המשכן. מה מקופל בהתמקדות במזבח? באש הא-לוהית היורדת על גביו? נסקור שלוש חנוכות נוספות שהיו במקדש, נזהה את הייחוד ואת התהליך המתקיים מביניהן.¹

בפתח העיון, נערוך היכרות עם שני כלים - המזבח והארון.

מזבח רשות גבוה

שני כלים מרכזיים הם במשכן - המזבח והארון. הראשון הוא מקום העבודה, השני מגלם את מקומו של השוכן. באופן פרדוקסלי, מבחינה מהותית נוכחותנו היא הפוכה. המזבח מגלם את רשות גבוה, הארון מגלם את מקומם של ישראל. נבאר דברינו:

המזבח מגלם את 'רשות גבוה' במקדש. ביטויים שונים הם לעובדה זו: בספר ויקרא מתוארת ההקרבה לה' - "אֲדָם פִּי יִקְרִיב מִקֶּם קֶרְבָּן לַה'" (ויקרא א', ב') - במקום שהוא רשות ה' ולמעשה הקורבן מוקדש ומועבר לרשותו², המזבח הוא מקום בו החיים בטלים, שבים אל שורשם - אל מקורם הא-לוהי³; במזבח, איסור החמץ מתקיים

¹ עיון זה יתמקד בירידת האש על גבי המזבח בחנוכת המשכן, במקדש שלמה, בבית שני, ובבעירתה באש המנורה - ברביעית. הלימוד לא יכיל התייחסות לציר נוסף, המתרחש במקביל, במהלכו השוכן בא אל הבית בדמות ענן הממלא את הבית: "וַיִּכַּס הָעָנָן אֶת אֱהֱלֵ מוֹעֵד וְכַבֹּד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וְכָל מֹשֶׁה לָּבֹא אֶל אֱהֱלֵ מוֹעֵד פִּי שָׁכַן עָלָיו הָעָנָן וְכַבֹּד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וְכִבְעֻלוֹת הָעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּכֵל מִסְעֵיהֶם: וְאֵם לֹא יֵעֲלֶה הָעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד יוֹם הָעֲלָתוֹ: פִּי עָנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לִּילָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּכֵל מִסְעֵיהֶם: (שמות מ', ל"ד-ל"ח). תיאור דומה נזכר גם בספר מלכים: "וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעָנָן מָלֵא אֶת בֵּית ה': וְלֹא יָקְלוּ הַכֹּהֲנִים לְעַמְד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעָנָן פִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בֵּית ה': אִזְּ אָמַר שְׁלֹמֹה ה' אָמַר לְשָׁכֵן בְּעֶרְפֶּל" (מלכים א', י"א).

² בעיונו לפרשת צו (בפרק 'קרבן מהו') הערנו על העובדה שבספר ויקרא לא מתוארת 'העברת רשות' אל הקדש, מכיוון שנקודת המוצא בספר היא - שהכל של א-להים. העברה שכוונו למדת מפסוקים בספר דברים (ראה שם הערה 4), והיא קיימת בהרחבה גדולה בתורה שבעל פה המדברת על הקדשתו של הקרבן.

³ קרבן משמש כתמורה לאדם - בסיפור העקידה, בו האיל מוקרב כעולה תחת יצחק: "וַיִּשָּׂא אֲבִרְהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲגִה אֵיל אֲחֵר וַיִּנָּחַז

במהלך כל ימות השנה⁴. החמץ מסמל את כוחם של תהליכי הטבע לחולל שינוי בציר הזמן - המאפשר תפיחה והשבה. איסורו יתפרש כחזרה אל המעשה הא-לוהי, שאינו תלוי ואינו מותנה בנסיבות העולם - אות וסימן לנוכחות הא-לוהים⁵.

המזבח הינו הכלי היחיד אליו עולה הכהן לעבוד בו עבודת קודש, עבודת התקרבות לה' וזה מתחבר ל"עשר מעלות של קדושה בעולם...". וכל אימת שעולים במקדש במעלות הקדושה עולים פיסית עד שהמזבח נמצא גבוה מריצפת קודש הקדשים.

יכולתו של המזבח לקלוט רוצח הנס אליו מעידה אף היא על תכונה זו: המזבח הוא 'רשות גבוה', הוא נמצא מחוץ לריבונות העם, ומנוסת

בפסוק בְּקִרְבָּנוּ וַיִּלָּךְ אֲבִרְהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֶהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ" (בראשית כ"ב, י"ג); גם סיפור מותם של נדב ואביהוא, מקבל משמעות דומה: "וַתִּצָּא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיִּמָּתוּ לְפָנֵי ה': וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֲהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֲקַדֵּשׁ וְעַל פְּנֵי כָּל הָעָם אֲכַבֵּד וַיִּדַּם אֲהֲרֹן" (ויקרא י', ב').

⁴ "כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ לַה' לֹא תַעֲשֶׂה חֲמֵץ פִּי כָּל שָׂאֵר וְכָל דָּבָשׁ לֹא תִקְטְרוּ מִמֶּנּוּ אֲשֶׁה לַה'" (ויקרא ב', י"א); לצד השאור נזכר הדבש, ושניהם מנוגדים למידת ההתבטלות המאפיינת את עבודת המזבח.

⁵ המחשה לעיקרון זה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֶתֶם מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים פִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִן הָאֵרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא יֵאָכֵל חֲמֵץ" (שם, ג'). העם מצטווה לזכור את יציאת מצרים בהקשר לחזוקת היד שהוללה אותה. יד ה' פירושה 'מעשה א-לוהים' או - פועלו. 'חזוקת יד ה' פירושו - מעשה א-להי 'חזק', שאינו תלוי או נשען על חוקי הטבע וסדריו. משל לאב האוחז בידו בבנו והולך עמו, בדרך ובקצב שהוא מכתוב. הבן מניע את רגליו וגופו, משתף פעולה, אבל באמת, 'ידו החזקה' של האב מניעה אותו. יציאת מצרים מגלמת את המעשה הא-לוהי הבלתי תלוי, שבלעדיו לא היה העם יוצא משעבוד מצרים. האיסור הנגזר מכך הוא - 'וְלֹא יֵאָכֵל חֲמֵץ', המתפרש כחזרה אל המעשה

הא-לוהי שאינו תלוי בנסיבות העולם. אות וסימן לחזוקת ידו של א-להים.

⁶ בתורה: "וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֵלִים אֲנִי לְיָדוֹ וְשִׁמְתִי לָהּ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוֹס שָׁמָּה: וְכִי יָזַד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחֵי תִּשְׁתַּחֲוֶה לְמוֹת" (שמות כ"א, י"ד) - את ההורג במזיד המזבח אינו קולט. ובנביא: אדוניו חושש שמא יהרגוהו שלמה אחיו לאחר שהומלך, ואוחז בקרנות המזבח, ואכן הוא ניצל בשל זאת: "וַאֲדֹנָיָהוּ יָרָא מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה וַיִּקֶּם וַיִּלָּךְ וַיִּחַזֵּק בְּקִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּגַּד לְשֹׁלֹמֹה לֵאמֹר הִנֵּה אֲדֹנָיָהוּ יָרָא אֶת הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה אֲחִיו בְּקִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר יִשְׁבַּע לִי כִּיֹּם הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֵם יָמִית אֶת עֲבָדוֹ בְּתֹרֵב: וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אֵם יִהְיֶה לְבִן חַיִּל לֹא יִפֹּל מִשֵּׁעֲרֹתָו אֲרֻצָּה וְאֵם רָעָה תִּצְמָצַם בּוֹ וְנָתַת: וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּרְדְּהוּ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וַיָּבֵא וַיִּשְׁתַּחֲוּ לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלֹמֹה לָךְ לְבִיתְךָ" (מלכים א', ג' - ג'ג); גם יואב בן צרויה נוקט בדרך דומה, לאחר שהשתתף במרד: "וְהַשְׁמַעְהָ בָּאָה עַד וַיֹּאבֵב כִּי וַיֹּאבֵב

המתקיימת בספר במדבר - העצמת העם מכח נוכחותו של השוכן בתוך המחנה¹¹.

לאור תובנות אלו, ניתן לומר כך - המזבח מגלם את המקום הא-לוהי שבמשכן, וכזה הוא משמש מקום עבודה לבני אדם (הכהנים). הארון מגלם את מקומו של העם, ולכן אליו בא השוכן ומשרה בו את שכינתו.

בפתח העיון שאלנו - מדוע מתמקד מעמד חנוכת המשכן דווקא במזבח? כעת יש בידינו קצה חוט של תשובה: המזבח הוא מקום העבודה - נוכח רשות גבוהה במקדש. האדם בא אל מקומו של א-לוהים, ואת 'שלו' הוא מקריב אליו. כיוון שכך, אזי האש היוצאת מלפני ה' ואוכלת את הקרבן מקבלת משמעות כמי שאוספת אליה את הקרבן, מאשרת כי רצה הא-לוהים בקרבנו של האדם.

בפרק הקרוב, נסקור פעמים נוספות בהן התקיימה חנוכה במקדש. נבחין בתהליך, ונסה לדלות ממנו תובנות.

שלוש חנוכות נוספות

במקרא מובאים תיאורים לאש א-לוהית האוכלת על גבי המזבח, ותיאור נוסף בספר המכבים.

חנוכה בימי שלמה:

וּכְבָּלוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יִרְדֶּה מִהַשְּׁמַיִם וְתֹאכַל הָעֹלָה וְהַזִּבְחִים וְכָבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַבַּיִת: וְלֹא יָקְלוּ הַכֹּהֲנִים לְבֹא אֶל בַּיִת ה' כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה': וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאִים בְּרִדְתָּ הָאֵשׁ וְכָבוֹד ה' עַל הַבַּיִת וַיִּקְרְעוּ אַפְּסֵי אֲרֻצָּה עַל הָרֻצְפָּה וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְהוֹדוּת לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם תְּחַדְּדוּ: וְהַמֶּלֶךְ וְכָל הָעָם זָבְחִים זָבַח לִפְנֵי ה' (דהי"ב ז', א' - ד'¹²).

בתום תפילה ארוכה של שלמה, יורדת אש מן השמים, והיא אוכלת את העולה ואת הזבחים. בני ישראל רואים ומגיבים.

חנוכה בימי עזרא:

התיאור הבא לא נזכר במקרא, אלא רק בספר המכבים¹³:

ועתה כי יש את נפשנו לחוג את יום חנוכת המזבח בעשרים וחמש לחודש כסלו. לא חדלנו מהודיע אתכם לחוג אותו עמנו. וחגותם אותו כימי חג הסוכות, וכיום אשר מצא בו נחמיה את אש הקודש בשובו לבנות את המקדש ואת המזבח, ויקרב עליו עולות וזבחים לא-להים... ויהי מקץ ימים רבים והמלך שלח את נחמיה ירושלימה... לא מצאו את האש כי אם מים קפואים מצאו תחתיה... ויהי בהקריבם את קרבן ה' וצווה אותם לזרוק את המים על העצים ועל

רוצה אליו מתפרשת כבקשת מקלט ברשות המצויה חוץ לגבולם של בני האדם. כמו אומר ה' - 'האיש הזה בא בגבולי, ואין לכם רשות לפגוע בו'⁷; המזבח הוא הכלי המרכזי בספר ויקרא, ובמידה רבה הוא מגלם את הפסגה לעבודת ה' - כפי שהיא מוצגת בספר זה.

מנגד למזבח עומד הארון, אליו בא השוכן⁸, והוא מגלם את מקומו של העם, המארחו בגבולו. בניגוד למזבח, שהתנועה בו היא של ביטול חיים, הארון מזמן דיבור ומפגש בין אדם לא-לוהים: "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שָׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַפְּתָח מִבֵּין שְׁנֵי הַפְּרָבִים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כ"ה, כ"ב)⁹. בספר במדבר הוא מקבל משקל מרכזי: הארון נוכח במרכז המחנה, ונסיעתו היא נסיעת העם כולו¹⁰. עובדה זו מתאימה למגמה הבסיסית

נְטָה אַחֲרֵי אֲדֹנָיָה וְאַחֲרֵי אֲבֻשָׁלוֹם לֹא נָטָה וַיֵּנֶס יוֹאָב אֶל אֹהֶל ה' וַיִּחַזַק בְּקִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ" (מלכים א' ב', כ"ח). למעשה, מכיוון שיואב הרג במזיד שני שרי צבא, קרנות המזבח אינן מצילות אותו, כפי הכתוב בשמות כ"א, י"ד (כך פירשו חכמים במדרש במדבר רבה כ"ג, י"ג). בתורה שבעל פה הורחבה ההלכה גם לכהן בזמן עבודתו, שהמזבח מצילו.

⁷ בדומה לחוק הבינלאומי כיום, לפיו הברחה אל שגרירות זרה מקנה לאדם חסינות.

⁸ מקור לכך במקרא: "וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶל מְקוֹמוֹ אֶל דְּבַר הַבַּיִת אֶל קֹדֶשׁ הַקֹּדְשִׁים אֶל תַּחַת פְּנֵי הַפְּרָבִים: כִּי הַפְּרָבִים פְּרָשִׁים כְּנָפִים אֶל מְקוֹם הָאָרוֹן וַיִּסְכּוּ הַפְּרָבִים עַל הָאָרוֹן וְעַל בְּדִיו מְלֻמְעָלָה: וַיֵּאָרְכוּ הַבְּדִים וַיִּרְאוּ רֵאשֵׁי הַבְּדִים מִן הַקֹּדֶשׁ עַל פְּנֵי הַדְּבַר וְלֹא יָרְאוּ הַחֹצֵה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: אֵין בְּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לַחֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הֵנֵחַ שָׁם מִשֶּׁה בְּחֵרֵב אֲשֶׁר בְּרַת ה' עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצִאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיְהִי בְצִאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעֵנַן מָלֵא אֶת בַּיִת ה'" (מלכים א' ח', ו'-י). בפרשת העלאת הארון מכנים הפסוקים את ה' בשם - 'יושב הכרובים' - "וַיִּקֶם וַיִּלָּךְ דָּוִד וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבְּעָלֵי הַיְהוָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שָׁם ה' צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַפְּרָבִים עֲלָיו" (שמואל ב' ו', ב). ובמדרש: "ראה מה הארון חביב שהמשכן כלו לא נעשה אלא בשביל הארון שהשכינה בתוכו וכל הנסים שהיו נעשים לישראל בארון היו נעשים לפי שהשכינה בתוכו, ראה מה כתיב בו: "וארון ברית ה' נוסע לפניך דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה" (במדבר י') והיה הורג נחשים ועקרבים ושורף את הקוצין והורג שונאיהן של ישראל... ראו כמה נסים בארון ולמה שהשכינה והתורה היתה בתוכו, וכל מקום שהתורה שם השכינה שם עמה, שנא' (מלאכי ג) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע" לפיכך חביב הארון מכל כלי המשכן (מדרש תנחומא ויקהל סימן ז).

⁹ ובמימוש: "ויבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הפתח אשר על ארון העדת מבין שני הפרבים ונדבר אליו" (במדבר ז', פ"ט).

¹⁰ "ויסעו מהר ה' דרך שלש ימים וארון ברית ה' נסע לפניכם דרך שלש ימים לתור להם מנוחה: וענו ה' עליכם יומם בנסעם מן הפתחה: ויהי בנסע הארון ויאמר משה קומה ה' ונפצו ארבע ונגסו משנאיד מפניך: ובגדה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל" (שם י', ל"ג - ל"ו).

¹¹ ראה עיונו על כך בהרחבה בפרשת במדבר.

¹² ספר מלכים מתעלם מאירוע זה, ותחת זאת הוא מתמקד בענן המלא את הבית: "וַיְהִי בְצִאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעֵנַן מָלֵא אֶת בַּיִת ה': וְלֹא יָקְלוּ הַכֹּהֲנִים לְעֹמֵד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעֵנַן כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה': אִזְּ אָמַר שְׁלֹמֹה ה' אָמַר לְשָׁפֵן בְּעֶרְפֶּל" (מלכים א' ח', י"א). דומה שההתעלמות מהווה ביטוי לעיקרון שיצוין בפרק 'סוף דבר'.

¹³ דומה שההתעלמות המקראית מאירוע זה מצביעה על מיקוד אחר שהמקרא משווה למעמד זה בימי עזרא - לא של נס אלא של טבע. עוד ראה הערה קודמת.

נבואה, ואילו בבית שני עם עליית עזרא הסתלקה הנבואה (עזרא היה "סופר"), והמוקד עבר מן הנביאים אל החכמים¹⁶.

ואולי מתחברים הדברים לדברי הרב קוק אודות בית המקדש השני כבניין קומה רוחנית נוספת בנשמת האומה וכצידה לדרך הגלות הארוכה (אורות ק"ט).

מדרג בין החנוכות

בשורות הבאות נחזור אל המקורות המתארים את החנוכות השונות, נבחין בתהליך המתחולל מבין ארבעתן. מה בין חנוכת המשכן לבין חנוכת מקדש שלמה¹⁷?

בבסיס החנוכה הראשונה עומדת ברכת אהרון - הכהן הגדול, השייך אל המקדש. בבסיס החנוכה השנייה - תפילת שלמה מלך ישראל, המביא לידי ביטוי היבט ממלכתי של מי שמופקד על כלל החיים בממלכה; בחנוכה הראשונה - משה מצטרף אל אהרון, הם מתוועדים בתוך אוהל מועד, ומשם יוצאים לברך את העם. בניגוד להם - תפילת שלמה מתקיימת לעיני העם כולו, לפני שהאש יורדת מן השמים; בחנוכת המשכן האש יוצאת "מלפני ה'" - ממקום הנמצא לפני ה', ומסתבר שהכוונה היא לקדש הקדשים¹⁸, בבניין שלמה האש במקורה נמצאת בשמים, ויש בכך ביטוי לפינוי מקום של ה' - המאפשר את קיומו של מרחב טבעי, אנושי; בחנוכת המשכן מצוינת ירידת האש 'על המזבח' ובחנוכת המקדש אין התייחסות מפורשת למזבח; תגובת העם במשכן היא 'וירונו ויפלו על פניהם' - במידת ההתבטלות. במקדש, העם מדבר, ואומר דברים משל עצמו - "והודות לה' כי טוב, כי לעולם תקדו".

¹⁶ תקופת בית שני, החל מימי החשמונאים, היא תקופה הרת משמעות בהתפתחות ובהשתלשלות תורה שבעל פה. חלק גדול ממורשת התנאים בתחום מדרשי ההלכה ומדרשי האגדה התגבשה והתבררה בתקופה שלאחר מרד החשמונאים. המרד - בישר את חידוש השלטון היהודי, ואיפשר את ההתפתחות, ובהתאמה - חנוכת המקדש הצביעה על מרחב העבודה החדש המונח לפתחו של הדור - החכמה וההתחדשות הרוחנית בעיצובה של תורה שבעל פה.

¹⁷ ההבדלים הם רבים, ואנו נדלה מדגם המשתקף מן הפסוקים שהוזכרו קודם לכן. הראשון: "וַיִּשָּׂא אֶהָרֶן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מַעַשַׂת הַחֲטָאִת וְהֵעֵלָה וְהִשְׁלֵמָה: וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַקֹּלִבִּים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (ויקרא ט', כ"ב - כ"ד).

השני: "וַיִּקְבְּלוּ שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יָרְדָה מִהַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל הָעֹלָה וְהַקֹּבִיִּים וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַבַּיִת הַזֶּה: וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאִים בְּרִדְתָּ הָאֵשׁ וְקְבוֹד ה' עַל הַבַּיִת וַיִּקְרְעוּ אֲפִים אַרְצָה עַל הָרֶצֶף וַיִּשְׁתַּחֲוּ וְהוֹדוּת לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם תְּקַדּוּ: וְהִפְלִיחַ וְכָל הָעָם זָבְחִים וְזָבַח לִפְנֵי ה'" (דהיי"ב ז', א - ד).

¹⁸ כך עולה משורה של מדרשים המתארים את מקום האש ששרפה את נדב ואביהו כמי שיצאה מקדש הקדשים. דוגמא: "ותצא אש מלפני ה' מלמד שיצא אש מבית קדשי הקדשים ושרף נשמתם, אבא יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטים של אש יצאו מבית קדש הקדשים ונחלקו לארבעה ונכנסו שנים בחוטו של זה ושנים בחוטו של זה..." (ספרא שמיני פרשה א', ל"ד). המילים 'ותצא אש מלפני ה'', חופפות לגמרי לתיאור הראשון בו יוצאת האש ואוכלת את העול ואת החלבים.

הקרבן אשר על המזבח ויעשו כן. אחרי כלותם והשמש יצאה על הארץ, והעבים נפוצו והנה אש א-לוהים מתלקחת בקרבן, וישתומם כל העם מסביב, ויפלו הכהנים וכל העם על הפנים... וישירו הכהנים בהלל להודות לה" (מכבים א', כ"א-כ"ט).

בשורות אלו נותן ספר המכבים פשר לעובדה שיום חנוכת המזבח נקבע כהג. בדבריו הוא משווה אותו לחג הסוכות, וכיום חנוכת המקדש בימי נחמיה עם בנייתו של בית שני. אש א-להית התלקחה בקרבן בימי נחמיה, והעם - נוכח ומשתומם מן ההתרחשות הפלאית.

חנוכת המשכן בימי החשמונאים: הדרך בה נחנך המקדש בימי החשמונאים שונה מהחנוכות הקודמות: בניגוד לשלושת החנוכות בהן ירדה האש על המזבח, חניכה זו הייתה - במנורה¹⁴. גם בפעם זו שימשה מידה א-לוהית באש - בבעירת שמונת ימים תחת יום אחד.

היכן נמצא השוכן?

צורות אלו הן אות וסימן, לעומק סיפור מגמתה של השכינה בכל אחת מן התקופות. שלוש פעמים בוחר א-לוהים בעבודת הקרבנות - ובא אל המזבח. בפעם הרביעית הוא בא אל המנורה, מצביע בכך על מוקד חדש לעבודה בה הוא חפץ. כאמור, המזבח מגלם עמדה של התבטלות נוכח ה', במקום הנתפש כרשות גבוהה. חניכת המשכן בו, הייתה בתקופת הראשונות, בתקופת ה'ילדות' של העולם, בשלבים בהם כוחות החיים עדיין לא עודנו, היצירה האנושית הייתה בראשית דרכה, ועבודת ה' הכילה נימה גדולה של התבטלות נוכח השמים הגבוהים, המרוחקים מהחיים. בשלהי ימי בית שני, עדיין התקיימה עבודת הקרבנות, ויחד עם זאת א-לוהים בוחר לאשר את חידוש העבודה במקדש - במנורה המאירה, בכלי שמידתו אינה ההתבטלות אלא ההארה¹⁵. בכלי המסמל את הבהירות ואת החכמה - "הרוצה להחכים ידרים" (כנגד מקום המנורה בדרום המקדש). בגילוי זה הוא אומר לבני עמו - כאן אני משרה את שכינתי, בשמן מעשה ידי אדם, בעשייה האנושית ובחכמה המגולמת במנורה.

קשה שלא לקשור את המעבר ממזבח למנורה אל המעבר מצינור הנבואה שהיה בבית ראשון אל צינור החכמה. בבית ראשון שרתה

¹⁴ בניגוד לשלוש החנוכות הראשונות (משכן, מקדש שלמה ובבית שני), בהן נבנה מקדש חדש, כעת מדובר על חניכה בעקבות חילול המקדש והשבתת העבודה בו. יחד עם זאת, ספר המכבים משווה את חנוכת החשמונאים לחנוכה בתחילת בית שני: "כיום אשר מצא בו נחמיה את אש הקודש בשוכו לבנות את המקדש ואת המזבח" (מכבים א' בפסקה שהובאה לעיל). עוד יש להעיר על הסמליות שבשמונת הימים: נס חנוכה מבטא את חידוש העבודה במקדש והוא מתחולל במשך שמונה ימים. קשה שלא לזהות קשר בין שמונה אלו לבין שבעת ימי המילואים והיום השמיני החותם את ימי חניכת המשכן.

¹⁵ "דָּבַר אֶל אֶהָרֶן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהֵעֶלְתָּךְ אֶת הַנֵּר אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנֹרָה וְאִירֹו שְׂבַעַת הַנֵּרוֹת" (במדבר ח', ב'). הנר והאור משמשים בספר משלי משל למצווה ולתורה: "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו', כ"ג).

כמה מאפיינים לחנוכת הבית השני¹⁹: בנקודת המוצא מחפשים אש שנותרה מבית ראשון. רק לאחר שזו לא נמצאת, נפתח הערוץ הנוסף של 'אש א-להים'; אחרי שזורקים את המים הקפואים שנמצאו - על הקרבן, הַשְּׂמֵשׁ יוצאת על הארץ, והעבים נפוצו. שמים עוטי ערפל הופכים להיות מאירים, והאש היא חלק מתהליך טבעי של התבהרות השמים; טיבה של האש: "והנה אש א-להים מתלקחת בקרבן" - האש אינה יורדת מן השמים, אלא מופיעה ישירות על המזבח. לאש ישנם מאפיינים

א-לוהיים, ויחד עם זאת מתוארת התלקחות - היאחזותה בקרבן; העם מופתע הפתעה גמורה מן הנס שאירע, ותגובתם היא "וישתומם כל העם מסביב", וזאת בניגוד לחנוכת מקדש שלמה, בה לא מתוארת הפתעה ובוודאי שלא השתוממות; לאחר ההתבטלות בנפילת הכהנים והעם על הפנים, מתעוררים הכהנים לשיר בהלל ולהודות לה'. השירה מגלמת העצמה אנושית של הכהנים, והיא מעידה על פסגה גבוהה יותר של ביטוי אנושי לעומת הפסגה של בית ראשון, שבה התגובה הסתכמה בהודאה בלבד.

בניגוד לחנוכת שלמה, שהייתה קיימת בה נוכחות גבוהה של א-לוהים, בבית שני - א-לוהים מפנה מקום, והחלל בו נתון העם - מאפשר ביטוי אנושי רחב יותר.

סוף דבר

עיון זה נפתח בתיאור האש היוצאת מלפני ה' ביום השמיני ואוכלת על המזבח - נוכח העם. שאלנו, מה מקופל בחנוכת המשכן, המתמקדת במזבח, ובאש הא-לוהית היורדת על גביו? ויצאנו ל'מסע' בעקבות המזבח. ערכנו היכרות עמו - בהנגדה לארון הברית, ועמדנו על תכונתו כמי שמגלם את העבודה נוכח 'רשות גבוה' במקדש, נוכח המקום שהוא 'שלו'. האדם בא אל מקומו של א-להים, ומוסר לו את 'שלו'. בהתאמה - אש יצאה מלפני ה' ואכלה את הקרבן - במעמד החניכה, אספה אותו אליה, ואישרה כי רוצה הא-לוהים בקורבנו של האדם.

עוד הערנו על קיומן של שלוש חנוכות מקדש נוספות בדברי ימינו. הנחנו כי הצורה בה מופיעה אש א-לוהים בכל אחת מהן, מעידה על השינוי במהותה של העבודה במקדש מתקופה לתקופה. בנקודת המוצא המוקד הוא בהתבטלות נוכח א-להים, ומשלב לשלב מודגשת ההעצמה לאדם ולחלקו במעמד. שינוי זה הוא קצה חוט לסיפור אודות תהליך של הבשלה המתחולל בעולם. במובן זה, מיוחד הוא המעבר אל החנוכה האחרונה - בתקופת החשמונאים, בה מתקיימת החנוכה - במנורה, והיא מגלמת לא את האש האוכלת, כי אם את האש המאירה, לא את האש הא-לוהית הנבדלת מן העולם כי אם את אש הדיוט המתברכת בברכת שמים.

¹⁹ עיין ציטוט מחשמונאים ב' בפרק 'שלוש חנוכות נוספות'.